

KISEBBSÉGI IRODALOM

Irta: *Hankiss János*

Vannak szók, amelyekbe úgy törődünk bele, mint a betegségbe vagy a szolgaságba: testünk-lelkünk tiltakozik ellene, mégis élnünk kell vele. Ilyen ez a szó: kisebbség, — különösen mikor irodalomra alkalmazzák. Az irodalom, mint minden művészet, maga a teljességre törekvés; a remekmű az az alkotás, amelybe beleélve magunkat, úgy érezzük: ez vágyaink betelt mérete, álmaink tökéletes hangárja, az életben, világban elnyújtózásunk egyetlen ágya, amelyet nem érezünk Prokrustes-ágyának.

De ezen az alapvető ellenvetésen felül van még egy másik, amit a magyar irodalomra elsősorban kell alkalmazni. Alig akadt még egy olyan irodalom, amely ilyen arányban kiegyensúlyozza ellentéteit, ennyire a gazdagság és «kontrasztosság» benyomását kelti, ennyire egy és teljes a korokon és határokon át, időn és téren át, — olyan irodalom, amiről ennyire hiábavalóan pereg le a «többségi» vagy «kisebbségi» jelző. Órákat lehetne tölteni azzal, hogy megmutassuk: mennyire az egész országé, a nemzetiségeké is volt az egyetemes magyar irodalom, mennyire megvolt benne a helye Felföldnek és Alföldnek, Erdélynek és Horvátországnak, Bánságnak és Kárpátaljának, tengernek és búza-tengernek, magyarnak, szlováknak, románnak, ruszinnak, svábnak... amint így elhullatom ezeket a szavakat, mindegyikünk szeme előtt felvillan egy-egy cím, egy-egy gyönyörűséges látomás: A hét sváb, a Tót atyafiak, az Esze Tamás, az Emberek a kövek közt, A régi ház s annyi más, újabb, amit gondolatban mindig szembeszögezünk azzal a banális váddal, hogy valamirevaló magyar író valaha is gúnyolta a más anyanyelvű, más szokású magyar állampolgárt. Hát még ez a töméntelen idegen anyanyelvű magyar író, akit éppen a magyar irodalomban kifejezett magyar szellem lenyűgöző egysége és hódító szeretetreméltósága tett magyar íróvá! — mennyi megrendítő tanuság a magyar irodalom ereje, szilárdsága és teljessége mellett!

Ám mindennél döntőbb az ú. n. «kisebbségi» írók előkelő szerepe a magyar irodalom történetének utolsó húsz évében, az a fölényük, amelyet oly tiszta örömmel ismerünk el mi, csonkaországiak s amelyek minden újabb jelét oly gondosan tartjuk számon. Egy kis szójátékot engedélyezve magunknak, azt mondhatnók, hogy a többségiek ezek

szerint erdélyi, fölvidéki, délvidéki testvéreink s mi itthoniak szorultunk kisebbségbe. Ha az abszolút értéket — a tehetségek tömegét és súlyát, a mondanivaló érdekességét és eredeti módját — tekintjük, akkor a kisebbségi írók a többségiéek s mi boldogan készítjük nekik lelkesedésünk koszorúit, mert segítenek újra meg újra megnyugtatni bennünket: a magyar irodalom mindig «többségi irodalom» marad.

Jó, jó — mondhatná erre a megszokott, bár le nem mért terminológiák valamely türelmetlen híve —, de el kell ismerni, hogy van helyzet, amikor az író s olvasója maguk is «kisebbségben» érzik magukat. És éppen az annyit üldözött s csaknem mindig korlátozott magyarnak bizonyára sokszor volt az a hangulata, amit divatos szóval «kisebbségi érzésnek» neveznek.

S éppen ez az ellenvetés lehet a fordulópontja mondandónknak. A kisebbségi érzés nem a nehéz helyzet vagy a nemzeti hibák fölismerésével járó fájdalom, hanem azok a furcsa, beteges reakciók, amelyekkel a rá hajlamos ember vagy közösség az ilyen érzésre «visszavág». Nos, a magyar irodalomban csakugyan rengeteg a panasz — olasz ismerői úgy érzik, hogy túlságos is —, sok az önmagunk ostromozása, de nagyjaink azt tartják, hogy ez a flagellálás szükséges és hasznos. Csakhogy a sorssal szemben, amely bölcsőnkbe hibákat csempészett, utunkra sziklákat gördített, mégis mindig egész ember áll, — azt is mondhatnám: hősi ember, de azt mindenestre, hogy eszményhívó ember, s legelkeseredettebb költőink is mélyen érzik, hogy a hamvazószerdára nálunk mindig húsvétvasárnap következik, hogy a mellünkön meaculpát dörömböző ujjak később megenyhülve bízó imára kulcsolódhatnak. A sírt, hol nemzet sülyed el, a népek részvéte nélkül, azaz kiteljesítő apoteózis nélkül nem tudjuk elképzelni; az eltiport magyar szót egy nagy erdélyi író hite szerint a természet veszi át s őrzi meg, mint Lamartine szerelmét a bourget-i tó büvöletes szépsége. Nem, a kisebbségi érzés kóros reakcióit irodalmunk alig ismeri. Sokat ültünk rabságban, száműzetésben, pusztai magányban, még siralomházban is: ismerjük az «in extremis» imádságok erejét és még ilyenkor sem ijedünk meg a magunk árnyékától. Mindig akad fecske, darumadár, börtönablakunk fölött elhúzó sólyom, hogy elvigye üzenetünket; mindig akad mikesi nagynéne, akihez soha el nem küldött leveleket írhatunk; mindig van egy darab egünk, amelyre szívárványhidat, vagy a multból a jövőbe ívelő Csaba útját képzelhetünk. A «Nem, nem, soha» sem annyira politikai jelszó nálunk, mint a magyar költészetben oly régen kialakult teljességhitnek végre legrövidebben fogalmazott formája.

Minden ezt a teljességet szolgálja, amely szabadulás abból a «romlandó cserép» állapotból, amit a kuruc költészet énekel meg sirva. Minden, amit álmodunk, honvág a romolhatatlan márvány vagy férfias bronz

után. Ezért találták meg költőink az öröklétre vezető leghatározottabb szavakat: «Rendületlenül», «Lesz még egyszer ünnep a világon», «Küzdj és bizva-bizzál». De ezért áll meg ámulattal a magyar irodalom ritkán szemlélt nagy keresztmetszeteinek kutatója azok előtt az ellentétpárok előtt is, amelyeknek olyan széles a szárnyívük, mint a mesebeli turulnak vagy a Végítélet mérlegének. Itt csak néhányat mutatunk meg röptében, messziről, de hiszen mindenki érzi, milyenek volnának közelebről. Luigi Salvini azt mondja: a magyar irodalom alapjában mindig klasszikus irodalom, Henri Tronchon szerint mindig romantikus. Vellani Dionisnak feltűnik a magyar író nagyszerű anyagkihasználása, a magyar irodalom materialitá-ja, ami a pásztor-művészet s a falusi hímzőnőt épügy jellemzi mint Áprilyt vagy Móricz Zsigmondot; másfelől mindenki tudja, hogy a magyar irodalom milyen szívesen ejti rá az élet szálát a mese és az álom légies túlljére Benedek Elektől s Jókaitól Gárdonyiig és Tamási Áronig. Minden külföldi kritikuskunk rádöbben a mult és a történelem aránylag óriási szerepére lelkünk világában, de éppen így a magyar irodalom erős érzékére is a korszerűség iránt. A legizesebb adomázó, a született elbeszélő egyúttal a legtöbb eszmét préseli bele a szépirodalom törekeny és szépen korlátozott épületeibe: az Ember Tragédiája vagy Eötvös regényei e tekintetben vakmerő, bár diadalmas kockázatok.

A magyar irodalom ritkán tiszta esztétikum, mint a francia oly sokszor. Nem fordulhat elő, hogy stílusáért bukják el egy mű; nálunk reped kérgű kemencében is értékes bronzot olvaszthat hatalmas láng: a magyar mester, a magyar néző a láng játékát figyelik s sokszor arról ítélik meg a műhöz való viszonyukat. De hihetetlenül erős intuációval hozzák rendbe «az utolsó percben» a romlásnak indult művet, a salakos ércet is. Az esztétikumban csaknem mindig «felfáj» valami örök érzés, a fájdalomnak valami, makacsul egy-idegen futó nyílalása, de a bronz nem reped meg végleg: kongása néha különös, de amikor megszokjuk, megrázó és művészi hatású.

Óriási erőgazdasága a mozgalmasság és változatosság örök forrása, mert mi az «Eppur si muove» és «Az elsodort falu» nemzete vagyunk s nálunk a szobor is élő; másfelől hallatlan nyomaték von az összefüggéshez, a maradandósághoz: fel-feldobott kőként hullunk vissza oda, ahova tartozunk s nincs a világnak lágy szívű szerelmese, aki oly nehezen tudna szakítani, mint mi. Nagyon sokat kell sírnunk, de könnyeink fölött újra meg újra fölragyog a derű szívárványa. Sírva vigadunk, de vigadva sírunk, mert nem tudunk egészen kétségbeesni, nem tudunk nem hinni. Kemény harcosok vitézi élete, duhaj napok világiassága bőséges ellensúlyt kapva lendül a bűnbánók közvetlen vallásosságának istenközelébe.

Teljességre törekszünk, ez itt Európa legveszedelmesebb keresztútján

olyan ösztönös mozdulat, mint azé az emberé, aki a viharban magára szorítja ruháját, hogy le ne tépjék róla a dühöngő szelek... — s akkor alakja szoborszerű tisztasággal adódik ki. Ennek a teljességnek megfelelője az élet síkjában a hit. Minden magyar író hívő s szinte naponta tesz hitvallást a teljesség, az összefüggés mellett. Összefüggése mellett Európával, a kozmosszal, Istennel, önmagával.

Nemcsak történelmi okokból, hanem ezért is olyan kicsi az úr nálunk úri és népi ízlés, Dunántúl és Erdély, katolikus és protestáns között, kuruckor és Ady, Pannónia és Babits között, ezért annyi a híd, amely a pogányságot a kereszténységgel összeköti, ezért mesterkélték és inkább csak szellemi játék teremtményei azok a szakadékok, amiket időnkint azért fedezünk föl, hogy legyen minék betöltéséért küzdenünk. Hogy is lehetne igazi szakadék, amikor még oly közeli az idő, mikor a pesti gyerekek «szépen beszélő» erdélyi dajkája volt, mikor az alföldi magyar felvidéki adomán derült és bánási életről álmodozott?

Lehet-e, érdemes-e ezekután ólmot önteni a «kisebbségi» magyar rádió fülébe? (Érdemes volt-e ólmot önteni Vászoly herceg fülébe?!) El lehet-e rontani az allegória nemzetének mélyebb egyetértését, amikor mi magyarok kevés szóból, képes beszédből is értjük egymást? Érdemes-e szakadékot mesterkedni közénk, amikor az ellentéteket egyeztető magyar-nak a szakadék olyan mint az elektromos vezetéknek a potenciálkülönbség, ami áramot indít és erőt ad?

Itáliából érkeztem vissza, ahol Genovában, felhőkarcolók tövében húzódik meg Kolumbusz repkényruhájú szülőháza s utam másik végén, Sorrentóban Torquato Tasso várszerű lakóháza komorkodik a narancsok és citromok aránya között. Itália eleven szépsége úgy foglalja egybe a világhódító tengerész és a magába fordult önkínzó lángelme házat, hogy egészen egyneműnek látszanak azok. Ilyen a magyar irodalom is: óriási ellentétei, hallatlan gazdagsága sokszólamú zsoltár, amely mindenüvé elzeng s amely a legüresebb lelket, a legszegényebb életet is megtölti azonos boldogsággal; zengve száll el a magyar világ felett és hangjának erejével, mint egy-egy szárnyacsapással kacagva teríti földre mindazt, ami kicsinyes kritika, aprólékos önkínzás, felhívás kisebbségre. Ebben a zengésben, amely maga a hangra kelt beteljesedés, már nincsen kisebbség, hanem diadal van. A Biblia szavait énekli: «Kicsinyen voltál hív, sokra bízlak ezután.»